

Book Review - Kitap İncelemesi

**TACİKİSTAN'IN DOĞUMU:
ULUSAL KİMLİK VE CUMHURİYETİN KÖKENLERİ**

**PAUL BERGNE,
I.B. TAURIS AND CO LTD, LONDON, 2009,
207 PP, İKİNCİ BASKI,
ISBN 978-1-84511-283-7.**

Tacikistan; Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasında önemli yere sahip bir ülkedir. Kökeni ve dilinin kaynağı konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Devrim sonrasında Sovyetleştirme politikasının etkisi ve siyasi haritanın yeniden oluşturulması sürecinde çeşitli bölünmeler yaşadığı söylenebilir. Önceleri Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında yönetilmiş ve 1929 yılında Tacikistan Özerk Sosyalist Cumhuriyeti olarak bir statü kazanmıştır. Gerek coğrafyası gerek tarihi özellikleri ile çeşitli alanlardaki araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Bu araştırmacılarından biri de Paul Bergne olmuştur.

Paul Bergne; 1937'de doğmuş ve Cambridge'de Ekonomi ve Arkeoloji eğitimi almıştır. Yüksek lisansını Fars Dili ve Edebiyatı üzerine yapan Bergne; İngiliz Gizli Servisi'nde uzun yıllar hizmet verdikten sonra ilk İngiliz diplomat olarak Özbekistan'da ve Tacikistan'da görev yapmıştır. 2007 yılında vefat eden yazarın aynı yıl basılmış tek kitabı ve çalışmaya konu olan bu eseri; yazarın hayatının bir döneminde yaşadığı Tacikistan'ın ulusal kimliğinin şekillenme sürecini tarihsel ve siyasal bağlamda ele almaktadır. Kitap Giriş, on iki bölüm ve Sonuç kısmından oluşmaktadır.

ID Tuğba Karaarslan
İzmir Kavram Vocational
High School

Received/Geliş Tarihi
30 January 2025

Accepted/Kabul Tarihi
16 March 2025

Publication/Yayın Tarihi
30 April 2025

**Corresponding
Author/Sorumlu Yazar**

Tuğba Karaarslan
karaarslantugba@hotmail.com

Cite this article

Karaarslan, T. (2025). [Review of the book Tacikistan'ın doğumu: Ulusal kimlik ve cumhuriyetin kökenleri, by P. Bergne]. Journal of International Relations and Political Science Studies, 13, 51-56.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet'ine bağlı Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyet'in Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet'ine dönüştürüldüğü gün olan 16 Ekim 1929 tarihi ile ilgili halkın sevinçlerinin betimlendiği gerçek bir olayla 'Giriş' bölümü başlamıştır. Ayrıca bu bölümde Paul Bergne'in bu eseri yazma amacının Bolşevik Devriminden önce etnik olarak siyasi bir birim şeklinde tanımlanmayan Tacikistan'ın 1924'te Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyet'i içinde özerk bir cumhuriyet olma ve 1929'da tam bir cumhuriyet statüsünü kazanma sürecini anlatmak olduğu öğrenilmektedir. Bergner; eserinde Tacikistan'da yaşanan siyasi gelişmelerin yanı sıra Tacik halkının gerek sosyal gerek kültürel anlamda geçireceği değişim ve dönüşümleri aynı zamanda da Taciklerin ulusal kimliklerine kavuşmalarından söz etmektedir.

1917 Yılı Öncesi Orta Asya Kimlikleri' başlıklı birinci bölüm Tacikistan'ın tarihi geçmişine ve diline odaklanmaktadır. Tacikistan'ın tarihi geçmişi Sovyetler tarafından hazırlanmış resmi bir belgeye dayandırılarak Taciklerin Orta Asya'nın tek İran kökenli topluluğu ve kullandıkları dil bağlamında da aynı bölgenin dili Türkçe olmayan tek topluluğu olduğu ifade edilmektedir. Taciklerin kökenleri ile ilgili oldukça geniş kapsamlı bir bilgi verildiği ve tarihi geçmişlerinin 7. yüzyılın sonlarına dayandığı görülmektedir. Bu dönemden itibaren Taciklerin batı İran dili olan Farsçayı; İslamiyet'in gelmesiyle de resmi dil olarak Farsçayı kullandıkları anlaşılmaktadır. Yedinci yüzyıldan Sovyet dönemine kadar bölge birçok ordu ve grup tarafından işgal edilmiştir. Bu grupların arasında Tacikistan'ın geleceğini etkileyen Özbeklerden söz edilebilir. Özbeklerin varlığı ile dil alanında değişim yaşanmış ve batıda Farsça kullanılmaya devam edilirken diğer bölgelerde güney İran dilleri yaşamlarına devam ettirmiştir. 1926 yılı sonrasında Taciklerin kendilerini Türk olarak değil Özbek olarak adlandırdığı eserde ifade edilmektedir. Bu duruma baskıcı Sovyet rejimin payı olduğu söylenebilir.

'Türkçe'nin Egemenliği' başlıklı ikinci bölümde Tacikistan'da yaşanan dil sorunsalının on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren Türkçe bilincinin artması ile çözümlenmeye başlandığı anlatılmakta ve Türkçe'nin bölgede her alanda nasıl yayıldığı detaylandırılmaktadır. Bu bağlamda Türkçenin ortak dil olması için uğraş veren "İsmail Gaspıralı" ve öncüsü olduğu "El Cedit" hareketinden söz edilmektedir. Özellikle 1917 Şubat Devrimi'nden sonra sözü edilen reform hareketleri durdurulmuş ve Gaspıralı'nın başlattığı hareketin yanında yer alanlar ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Tacik entelektüelleri arasında fikir ayrılığı yaşandığı; bir kısım aydınının Tacik dilinde eğitim yanlısı olduğu bir kısmının ise buna gerek olmadığı düşüncesi içinde olduğu görülmektedir. Süreçte Tacikler kendi dillerini ve kültürlerini bırakma noktasında baskı altında bırakılmışlardır.

'Devrim ve Sonrası' adlı üçüncü bölüm Bolşevik Devrimi sonrası Orta Asya'da yaşanan zorluklara odaklanmaktadır. Devrim gerçekleştirilirken tarıma ve hayvancılığa zarar verildiği, açlık ve kıtlığın yaşandığı ve çeşitli hastalıkların tüm bölgeye yayıldığı görülmektedir. Dil konusuna bu bölümde de değinilmektedir. Dil yoluyla ulusal kimlik oluşturmak için girişimlerde bulunulduğu ancak Taciklerin dil konusuna yeterince değer vermediği ve kendi kimliklerinin önemli bir parçası olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Taciklerin bu konuda yeterli bilince sahip olmamasının ve kendilerinde ulusal kimlik bilincinin bulunmamasının resmî dil olarak Özbekçenin kabul edilmesine ve ayrı bir Tacik Birliği Cumhuriyeti kurulmasının ötelenmesine neden olduğu belirtilmektedir. Öyle ki Moskova; Orta Asya'nın kaderini belirlerken hiçbir potansiyel Tacik lideri bu konuda sesini çıkarmamış ve Tacik ulusu adına herhangi bir girişimde bulunmamıştır.

'Sovyet Hegemonyasına Doğru Giden Yol' başlıklı dördüncü bölüm Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar gelişen olayların anlatıldığı bir bölümdür. Çıkan ayaklanmalara yol açan nedenler noktasında tarihçiler arasında farklı düşünceler olduğu ifade edilmektedir. Bolşevik Devrimi sonrasında yaşanan ayaklanmaların ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı bu bölümde ayaklanan halklar arasında Taciklerin olmasına rağmen Taciklerin bağımsız bir devlet oluşturma ideallerinden yoksun olmasının tekrar vurgulandığı görülmektedir.

Beşinci bölüm olan 'Ulusal Yerel Sınırlandırma' başlığı ise Orta Asya halklarının 1924 yılında resmî olarak etniklerine göre farklı Sovyet cumhuriyetlerine bölünmeleri hakkındadır. Stalin, Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği devrimin Orta Asya'daki halkları etkilemesinden çekinmiş ve bu nedenle bölgesel sınırlandırma politikalarına yönelmiştir. Böylelikle 1920-1924 arasında sadece planlanan Orta Asya'nın sınırlarının oluşturulması durumu 1924 yılından itibaren resmi adımların atılması ile hayata geçirilmiştir. 1924 yılında Tacik özerk bölgesinin oluşturulduğu görülmektedir.

'Yeni Tacik Bağımsız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti – Yönetimsel Sorunlar' başlıklı altıncı bölümde Komünist Partinin kurulma aşamaları ve bu süreçte karşı karşıya kalınan sorunlar detaylandırılmıştır. Tacik halkının yeni oluşturulan Komünist Partisi'nde çalışabilecek yeterli yetkinlikte olmaması eğitim eksikliğine bağlanmaktadır. Bu nedenle öğretmen yetiştiren eğitim kurumları açılmıştır. 'Parti'nin Sınıfları Arıtması' başlıklı kitabın yedinci bölümünde 1928-1929 yılları arasında Komünist Partisi'nin yeterli nitelikte özelliklere sahip olmayan üyelerini temizleme çalışmaları anlatılmaktadır.

Partinin kurulma aşamasında her sınıftan her tür insanın alınması ancak ilerleyen zaman diliminde bu kişilerin gerek niteliksiz olmaları gerek de partiye olan bağlılıklarının sorgulanması partinin arıtma kararı almasında etkili olmuştur. Partiden uzaklaştırılanların yerine davaya bağlı yoldaşlar alınmıştır. Arıtma sürecinin sonunda Parti’de uygun nitelikteki Taciklerin sayısının arttığı ve arındırma hareketinin başarılı bir şekilde sonuçlandığı görülmektedir.

‘Tacik Dili’ başlıklı sekizinci bölüm Sovyetleştirme projesinin önemli adımlarından biri olan dil ve alfabe değişikliği sürecine odaklanmaktadır. İslam ile ilişkilendirildiği ve öğrenilmesi zor olduğu gerekçesiyle Arap alfabesi ve eski Çarlık düzeniyle ilişkilendirildiği için de Kiril alfabesi yerini Latin alfabesine bırakmıştır. Ancak yeni alfabeyle adapte olmak oldukça zor olmasına rağmen yeni alfabe ile birlikte okur-yazar oranı yükselişe geçmiştir. Kiril alfabesine 1930’ların sonlarında geri dönülmesi; Latin alfabesini kullanmaya başlayan Atatürk Türkiye’sinde yaşanan değişim ve dönüşümün ortak alfabe ile Sovyet Türk cumhuriyetlerine yayılmasına engel olma kararına bağlanmaktadır.

‘Ekonomide Yeniden Yapılanma’ adlı dokuzuncu bölümün konusu; ekonomik sorunlar ve bunlara çözüm bulma adına atılan adımlar ve çalışmalardır. Tacikistan’ın oldukça fakir olması, iç savaşın ülkenin ekonomisinin bozulmasına yol açması, ekonomiyi düzeltmek için talep edilen desteğin istenilen miktarda olmaması ve yaşanan gecikmeler bu sürecin zorlu geçmesine neden olmuştur. Bunun üzerine bozulan ekonomiyi iyileştirmek ve canlandırmak için dağlarda yaşayan Tacikler vadilere indirilecek ve pamuk tarlalarında onların çalışma güçlerinden yararlanılacaktır. Ancak planları istedikleri gibi gitmemiş; dağlardan aşağıya inen Tacikler ya soyulmuşlar ya da onlar yerleşik grupları soymuşlardır. Taciklerin ekonomilerini yeniden yapılandırma adına yaptıkları girişimler istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.

Onuncu bölüm ‘Tacikistan’ın Dış İlişkileri’ başlıklı kısımda Tacik Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin 1924’te kurulmasının ardından dış dünya ile olan ilişkilerinde Sovyetlerin müdahil olması durumu anlatılmaktadır. 1924 yılında Tacik Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından bu zamana kadar dış dünya ile herhangi bir resmi bağlantısı olmayan Taciklerin bu tarihten itibaren Moskova’nın müdahil olduğu bir politika izlemesi gerekmiştir. ‘Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Oluşumu’ başlıklı on birinci bölümde Taciklerin Özbeklerden ayrılarak Sovyetler Birliği’nde özerk bir cumhuriyet olma sürecine odaklanılmaktadır.

Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olma sürecinin başında yaşanan sorunlar sürecin oldukça uzun sürmesine ve tartışmalı geçmesine yol açmıştır. Ancak Tacikistan'ın Özbeklerden ayrılma çabaları ve bu konudaki başarıları onların gerçek doğumları olmuştur.

Son bölüm 'Son Bölgesel Çarpışma – Surkhan-Darya'da ise Tacikistan'ın Özbeklerden son olarak hak talebinde buldukları Surkhan-Darya bölgesi ile ilgili yaşanan süreç betimlenmektedir. Her iki topluluğun liderlerinin katıldığı ve Moskova'nın dahil olduğu üçlü görüşmeler sonrasında yıllar içerisinde yapılan nüfus sayımları ve Tacikistan'ın ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimleri açısından yeniden yapılanma süreci de dikkate alınarak Surkhan-Darya'nın iki ay içerisinde Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne geçmesine 3 Şubat 1930 yılında karar verilmiştir. Ancak 13 Şubat 1930 yılında Sovyet hükümetinin ani bir kararla geri adım attığı ve sözü edilen bölgenin Özbek sınırlarında kalması noktasında karar değişikliğine girdiği görülmüştür. Bu durum Tacik bir tarihinin spekülatif açıklamalarına göre Surkhan-Darya'nın Tacikistan'a verilmesi; Özbeklerin birleşik cumhuriyet statülerinin en önemli ön gereksinimi olan tek dış sınırını kaybetme durumunda kalma ihtimali ile açıklanmaktadır.

'Sonuç' bölümüne gelindiğinde öncelikle Sovyetlerin gerçekleştirdikleri devrimin amacı hatırlatılmakta ve Taciklerin ne ulus anlamında ne etnik anlamda bir öz kimlik anlayışının bulunmadığı gerçeğinden hareketle Özerk Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulması sürecinde bilinçli bazı aydınların – o zamana kadar ulusal kimlikleri noktasında belli bir farkındalıkları olmamalarına rağmen – artık Özbek olarak değil Tacik olarak adlandırılmaları konusunda tavırları ile Tacik ulusal kimliğinin çok hızlı bir şekilde geliştiği ve yayıldığı belirtilmektedir. Eser; 1929 sonrasında bölgede gerçekleşen gelişmelerle ilgili kısa bir açıklamanın verilmesiyle sona ermektedir.

Günümüzde bağımsız olan Tacikistan'ın ulusal kimliğine ulaşma aşamalarını çeşitli kaynaklardan alıntılar yaparak ve çeşitli arşiv merkezlerinden elde ettiği kayıtları kullanarak nesnel bir bakış açısıyla Bergne'nin on iki bölümde anlattıkları ile 'Giriş' bölümünde ifade ettiği amacına ulaştığı söylenebilir. Eser bu alanda bilgi sahibi olmak ve bu alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacı ve yazarlara yol gösterici niteliktedir. Ancak her bölümün sonunda sonuç paragrafının yer almaması ve eserin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki sürecin 'Sonuç' bölümünde çok kısa olarak değinilmesi kitabın biraz eksik kalmasına yol açmıştır denebilir.

Bu durum sözü edilen dönemin Tacik ulusal kimliğinin oluşmasındaki önemini açıkça ortaya koyamamıştır. Ancak konuyu çok derin ve ayrıntılı bir şekilde anlatması ve aynı zamanda alan yazında bu konuya değinen eserlerin nadir olarak bulunması nedeniyle Paul Bergne'nin Tacikistan'ın Doğumu: Ulusal Kimlik ve Cumhuriyet'in Kökenleri adlı kitabı dünya edebiyatında başat bir eser olarak yerini almaktadır.